

Szent István Egyetem

Tájépítészet és környezetpszichológia
A szabadtéri minőség és a helykötődés összefüggései
budapesti lakótelepeken

Doktori (PhD) értekezés tézisei

Zelenák Fruzsina

Budapest

2018

A doktori iskola

megnevezése: Szent István Egyetem
Tájépítészeti és Tájökológiai Doktori Iskola

tudományága: agrárműszaki

vezetője: Dr. Bozó László
egyetemi tanár, DSc, MHAS
SZIE, Kertészettudományi Kar
Talajtan és Vízgazdálkodás Tanszék

Témavezetők: Dr. Balogh Péter István
egyetemi docens, PhD, DLA
SZIE, Tájépítészeti és Településtervezési Kar
Kert- és Szabadtértervezési Tanszék

Dr. Dúll Andrea
egyetemi tanár, DSc
Eötvös Loránd Tudományegyetem
Pedagógiai és Pszichológiai Kar
Szervezet- és Környezetpszichológia Tanszék

A jelölt a Szent István Egyetem Doktori Szabályzatában előírt valamennyi feltételnek eleget tett, az értekezés műhelyvitájában elhangzott észrevételeket és javaslatokat az értekezés átdolgozásakor figyelembe vette, ezért az értekezés védési eljárásra bocsátható.

.....
Az iskolavezető jóváhagyása

.....
A témavezető jóváhagyása

.....
A témavezető jóváhagyása

A MUNKA ELŐZMÉNYEI, KITŰZÖTT CÉLOK

Csaknem pontosan ötven évvel ezelőtt született meg a hazai tájépítészet egyik alapműve, a kerttervezés történetét és gyakorlatát ismertető kötet Ormos Imre tollából. A több száz oldalas könyv első felében, a kerttervezés eszmei szempontjainál olvasmányosan és érzékenyen ír „a természet és a táj lélektani hatásai”-ról. A pszichológiai (észlelés, észlelet), sőt, környezetpszichológiai fogalmakat (tájélmény) használó tömör passzus óta alig született magyar nyelven olyan – elsősorban tájépítészeti szempontú – írás, mely tudományos színvonalon tisztázta volna, hogy milyen pszichológiai folyamatok kapcsolódhatnak a városi szabadterekhez, vagy egy tájépítész tervező számára melyek azok az alapvető pszichológiai ismeretek, melyekkel tisztában kell lennie, hogy élhető és használható tereket tervezzen.

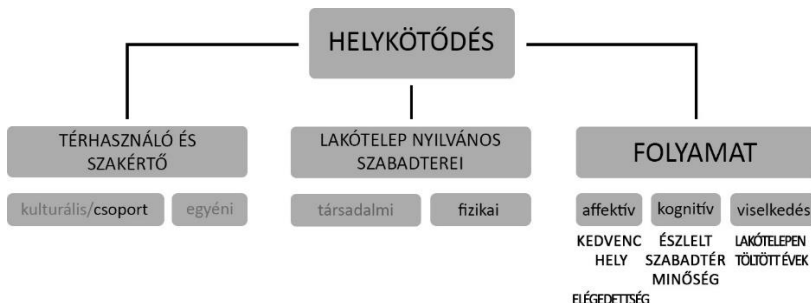
Dolgozatomban két, hazánkban alapvetően fiatal tudományterület kapcsolódási lehetőségét keresem. A tájépítészet – mely 1963 óta nevesített szakterület – mára szilárd szakmai beágyazottsággal rendelkezik. A környezetpszichológiát két évtizede alapozta meg hazánkban Düll Andrea. Bár a diszciplína sokféle környezetet vizsgál, Magyarországon leginkább az építészet és urbanisztika szakterületeivel alakult ki tudományos és gyakorlati együttműködés. Kutatásomban a tájépítészeti tevékenységek közül a városi, lakóterületi beépítéshez kapcsolódó szabadterek megújításait vizsgálom a környezetpszichológia „szemüvegén” keresztül.

Az értekezés célja, hogy feltárja a tájépítészet és környezetpszichológia szakterületi kapcsolódási lehetőségét, valamint budapesti lakótelepek nyilvános szabadterein kimutassa a helykötődés jelenségét.

A kutatás részcéljait **kutatói kérdések**hez rendeltem, melyek a következők:

1. Miben segítheti a környezetpszichológia szakterülete a tájépítést, illetve hogyan járulhat hozzá a tájépítészeti szaktudás a környezetpszichológia fejlődéséhez?
2. Hogyan értelmezhető a lakótelepi nyilvános szabadtereken a *helykötődés* fogalma?
3. Hol vannak és milyen téri mintázatot mutatnak a vizsgált budapesti lakótelepek szabadterein a *kedvenc helyek*?
4. Milyen összefüggés mutatkozik a nyilvános lakótelepi szabadterek megújítása és a kedvenc helyek között?
5. Milyen szabadtéri funkciók játszanak szerepet a lakótelepek szabadtereihez való kötődésben?
6. Milyen összefüggés van a zöldfelületi intenzitás és a kedvenc helyek között?
7. Hogyan viszonyulnak a lakótelepen élők a szabadterekhez a – különböző léptékű helyekre vonatkozó – elégedettségi skálán?

A kutatás elméleti hátterét Scannel és Gifford (2010) háromdimenziós modellje adja. A **SZEMÉLY** tényező a térhasználók és szakértők csoportjára, a **HELY** komponens a lakótelepek nyilvános szabadtereiére vonatkozik. A **FOLYAMAT** tekintetében a kutatás vizsgálja a lakóhelyi elégedettséget, a kedvenc helyeket és az észlelt szabadtéri minőséget.

KUTATÁSI MÓDSZERTAN, ESZKÖZÖK

Az ember és a környezet kapcsolatának helyalapú megértése nem csupán elméleti, de metodikai kihívás is, melyben figyelembe kell venni a térbeli (pl. fizikai környezet) és a személyi (pl. egyéni helypreferencia) tényezőket. A térinformatika tudományterületének legújabb fejlesztései új lehetőségeket kínálnak, a PPGIS (Public Participatory GIS) módszerek lehetővé teszik a térhasználók térbeli tapasztalatainak térképes rögzítését. A kutatás felmérései egyrészt **helyszíni kérdőívezéssel** (N=464, Npont=782) történt a lakótelepek belső, gyalogos zónájában. Másrészt a PPGIS módszerével, **helyalapú online kérdőívvel** (N=126, Npont=481) **hozzáférési mintavétellel**. Az értekezés környezetpszichológiai és tájépítészeti, integrált szempontrendszerű kutatásában a 70-es, 80-as évek állami beruházás keretében, iparosított technológiával épült lakótelepeivel foglalkozik. A kutatás helyszínei: a XIII. kerületi Országbíró, a IV. kerületi Újpesti és a X. kerületi Újhegyi lakótelepek.

EREDMÉNYEK

Vizsgálataim – a környezetpszichológia elméleteivel és a hazai szociológia eredményeivel összhangban – **rámutattak arra, hogy a helykötődés a lakótelepek esetében különböző térbeli léptékek és a társadalmi tényező mentén értelmezhető.** A lakótelepi szabadterek esetében elvégzett affektív viszonyulást felmérő kutatás kimutatta, hogy **a lakótelepen élő emberek kedvenc szabadterei elsődlegesen a közösségi terekhez és a gyalogos funkciójú közlekedési felületekhez kapcsolódnak.** Ezek – az aktív és passzív szabadtéri funkciókkal ellátott – terek kiemelkedő restauratív potenciállal rendelkeznek és jelentős szerepet játszanak az itt élők környezeti önszabályozásában.

TÉZISEK

Az értekezésben megfogalmazott kutatói kérdések feltárásával, valamint a kutatási eredmények alapján a következő tézisek fogalmazhatók meg:

1. A tájépítészet és a környezetpszichológia elméleti és gyakorlati szempontból egyaránt jól integrálható tudományterületek.

A tájépítészet szakterületén belül öt környezetpszichológiai irányú témakört, a környezetpszichológián belül hét tájépítészeti aspektusú témakört határoztam meg. Elméleti szempontból a tudományterületek hathatósan segíthetik egymást a zöldfelületek egészségügyi hatásainak feltárásában, illetve a restauratív környezetekkel kapcsolatos kutatásokban. A környezetpszichológus a szabadtertervezés folyamatában jellemzően annak kezdő és záró szakaszaiban szakértői szerepet vállalhat.

2. A budapesti lakótelepen élők a lakótelep különböző léptékű szociofizikai környezetéhez különböző mértékben viszonyulnak.

A lakóhelyi kötődés az 1970-es és 1980-as években – házigyári, iparosított technológiával – épült lakótelepek esetében különböző téri léptékek (lakótelep, lakóépület, lakás, szabadter) és a társadalmi tényező mentén értelmezhető. Kutatásomban feltártam, hogy különbség mutatkozik az egyes léptékekkel való elégedettség tekintetében. A lakótelepen élők legelégedettebbek a lakóteleppel és a lakásukkal, legkevésbé a lakóközösséggel és a lakóházzal. A szabadterekkel való elégedettség változó. A komplex szabadterépitészeti megújításokkal rendelkező Országbíró lakótelep esetében a szabadterek elégedettségének mértéke a lakótelep és lakóház között, amíg a másik két lakótelep esetében inkább a lakóházzal való elégedettséghez közelít.

3. A lakótelepi szabadtereken a kedvenc helyek a lakótelep közösségi életét szolgáló tereihez, illetve gyalogos közlekedési felületeihez köthetők.

A budapesti lakótelepek rendelkeznek olyan „terekkel” és „utcákkal”, melyek az itt élők számára pszichológiai értelemben vett restauratív potenciállal bírnak. A környezetpszichológia helykötődést elemző „kedvenc hely” kutatási módszere alapján kimutatható, hogy a lakótelepen élők bizonyos szabadterek esetében erősebb kötődést mutatnak. Az azonos térstruktúrával rendelkező budapesti lakótelepek vizsgálata esetén megállapítható, hogy a kedvenc helyek koncentráltan a lakótelep belső, gyalogos zónáihoz köthetően jelennek meg; amíg a legkevésbé kedvelt helyek jellemzően szórt mintázatot mutatnak, a közlekedési terekhez és lakótelep külső zónáihoz köthetők.

4. A lakótelepen élők kedvenc helyei nagyobb arányban kötődnek szabadtérépítészeti megújításokhoz.

Mindhárom vizsgált lakótelepen kimutattam, hogy a kedvenc helyek magasabb arányban köthetők a megújított szabadterekhez. Egy lakótelep nyilvános szabadterének magas minőségű megújítása – attól függetlenül, hogy a megújítás kiterjed-e a lakótelep egészére vagy sem – együtt jár a térhasználók magasabb helypreferenciájával. Azonban az újszerűség vagy a megújítás ténye nem feltétlenül elsődleges szempont a kedvenc helyek tekintetében.

5. Komplex lakótelepi nyilvános szabadtérépítészeti megújítás esetében a kedvenc helyek jelentősen nagyobb százalékban jelennek meg a megújított szabadtereken.

A három vizsgált lakótelep eredményeit összehasonlítva kimutattam, hogy a komplex szabadtérépítészeti megújítás esetében (Országbíró lakótelep) a

kedvenc helyek jelentős százaléka a megújítás területére esik. Az Újhegyi és Újpesti lakótelepek esetében is a kedvenc helyek jelentősen magasabb arányban, koncentráltan jelennek meg a megújítások területén, azonban az Országbíró lakótelep esetében ez az arány jelentősen magasabb. A komplex szemléletű lakótelepi szabadtér megújítás feltehetően a lakók erősebb – külső terekhez való – kötődését eredményezheti.

6. A lakótelepi szabadterek esetében a kedvenc helyek együttjárhatnak azok megújítására vonatkozó igénnyel.

Bár a kedvenc helyek magasabb arányban csatlakoznak szabadtérelépítészeti megújításokhoz, bizonyos – jelentős mértékben kedvelt – helyek esetében nem ez a tényező áll a helyválasztás háttérében. Az Újhegyi lakótelepen mind a helyszíni, mind a helyalapú online kérdőívek konzekvensen jelzik a Bányató és a Sportliget területeit, mint kedvenc helyeket. Az online felmérés azonban azt igazolta, hogy ezt a két helyet jelentősen megújítandónak is tartják. Tehát bizonyos terek esetében a térrel kapcsolatos affektív tényezők elválhatnak a kognitív alapú értékeléstől.

7. A kedvenc helyek és a zöldfelületi intenzitás tekintetében kimutatható összefüggés van.

Megállapítottam, hogy amíg a kedvenc helyek egyenletesen oszlanak el a 0-80%-os zöldfelületi intenzitású lakótelepi szabadtereken, addig a legkevésbé kedvelt helyek inkább az alacsonyabb zöldfelületi intenzitású terekhez köthetők. Tehát a zöldfelületi intenzitás növekedésével a helypreferencia nem növekszik egyenesen arányosan.

A disszertáció gyakorlati eredményei:

1. A térinformatikai háttérű (PPGIS) kérdőívek alkalmasak a kedvenc hely kutatásra.

A kedvenc hely vizsgálatokat kétféle kutatási eszközzel, helyszíni és online kérdőívekkel végeztem el. E tekintetben mind a helyszíni, mind az online kérdőív eredményei hasonló mintázatot mutatnak, várakozásaimmal ellentétben az online kérdőív eredményei jelentős egyezést mutatnak a helyszíni vizsgálatok eredményeivel. A vizsgálataim alapján megállapítottam, hogy a PPGIS, térinformatikai háttérrel rendelkező, online kérdőíves felmérések sikeresek és alkalmasak a kedvenc hely kutatásokra.

2. A helyalapú PPGIS módszerével készült térhasználati felmérések hathatósan segíthetik a tájépítészet tényeken alapuló tervezési folyamatait.

A PPGIS technológia új fejezetet nyithat a hagyományos térhasználati kutatásokban. A helyalapú, valós terekhez köthető használói szokások objektív felmérései, a használók szempontjaira érzékeny tervek alátámasztó munkarészei lehetnek. A PPGIS eszközök a kert- és szabadtertervezés léptékében is jól használhatók és hozzájárulhatnak a sikeres tervezői döntésekhez.

3. A térhasználati kutatásokat – a viselkedéses tényezők kvantitatív adatai mellett – a térhasználók térrel kapcsolatos affektív–kognitív attitűdjét felmérő információk jelentős mértékben gazdagíthatják.

A kutatás rávilágít, hogy bizonyos környezetekkel kapcsolatos döntéseinket összetett – affektív, kognitív és értelemszerűen viselkedéses – tényezők által meghatározott folyamatok mentén hozzuk. A hagyományos térhasználati kutatások mennyiségi adatai nem nyújtanak elégséges információt a használók szempontjairól és elvárásairól. Teljesebb képet adhatnak a – környezetpszichológiai tényezőkre különösen érzékeny – lakóterületi beépítések szabadtereinek tervezése esetében a kvantitatív és kvalitatív szempontokat integráló térhasználati kutatások.

KÖVETKEZTETÉSEK ÉS JAVASLATOK

A környezetpszichológia számos olyan információval szolgálhat a tájépítészet számára, mely a terek emberek által megélt és megtapasztalt dimenziójáról szól. A tervezési folyamatot elsősorban olyan koncepciók megszületésében segítheti, melyek a térhasználók elvárásait és (pszichológiai) igényeit a lehető legnagyobb mértékben szolgálják. A tájépítészet elméleti és gyakorlati tapasztalatainak átadásával, valamint a környezet objektív adatainak megosztásával segítheti a környezetpszichológia kutatásait.

A helypreferencia szélsőértékeinek, a kedvenc és legkevésbé kedvelt helyek számosságát vizsgálva megállapítható, hogy a lakótelepen élők közel mintegy két és félszer annyi pozitív helyet jelöltek be mindhárom lakótelep esetében, mind kevéssé kedveltet. **A lakótelepek leginkább kedvelt helyei az elsődlegesen közösségi rendeltetésű terekhez kapcsolódnak, de bizonyos lakótelepek esetében – a szabadtéri minőség függvényében – a gyalogos vagy vegyes használatú közlekedési felületek is pozitívak lehetnek.** A vizsgálatban szereplő lakótelepi emberek legszerethetőbb helyei aktív és passzív funkciókkal vegyesen ellátottak.

A kutatás eredményei rávilágítottak arra, hogy egy szabadtérépítészeti megújítás, **a magas szabadtéri minőség jó eséllyel előidézője és mutatója lehet egy térhez történő affektív viszonyulásnak, de nem kizárólagos szempont** e tekintetben. Erre példa az Újhegyi Sportliget és a Bányató, amelyek bár nagyon szerethető helyek az itt élők számára, mégis megújítandó szabadtereknek ítélik ezeket. A vizsgálat azonban egyértelműen kimutatja, hogy ha egy szabadtér minősége nem illeszkedik a lakótelep azonos közterületi minőségéhez, az ahhoz való viszonyulás tekintetében megosztó, vagy negatív helyé válik. Ezekre példa az Országbíró lakótelepen a Béke tér,

illetve az Újhegyi lakótelep esetében a sétány északi (Harmat utca – Mádi utca közötti), illetve déli (Gergely utca – Bányató utca közötti) szakasza.

A zöldfelületi intenzitás és a kedvenc helyek összevetésének vizsgálata az elmúlt évtized helykötődés és a városi zöldfelületek összefüggéseit elemző kutatások eredményivel mutat hasonlóságot. A disszertációban elvégzett vizsgálat felhívja a figyelmet arra, hogy városi környezetben az emberek helypreferenciája a 0–80% borítottságú felületek között arányosan oszlik el, amíg a legkevésbé kedvelt helyek inkább az alacsonyabb zöldfelületi intenzitású helyekhez köthetők. Az előbbieket szerint, **városi környezetben a helypreferencia nem jár együtt a zöldfelületi intenzitás növekedésével.** Ezért minden olyan – a városi zöldfelületek pszichológiai értelemben vett restauratív értékére hivatkozó – stratégia, irányelv, hívószó, amelyeknek üzenete a zöldfelületek mennyiségét hangsúlyozza azok minősége helyett, megkérdőjelezhető és vitatható. **A városi zöldfelületeket érintő stratégiáknak és szabályozásoknak szükséges kombinálniuk a zöldfelületekre vonatkozó számszerűsíthető célokat és a minőségi mutatókat.**

A kutatás – a napjainkban gyakran hangoztatott – **tényeken alapuló tervezést¹ támogatja.** Ezek alapján, a lakótelepek szabadtereivel kapcsolatos stratégiai és szabályozási döntések összhangba kerülhetnek a lakótelepen élők preferenciáival és elvárásaival. Kutatásom eredményei egyértelműen alátámasztják azt, hogy egy komplex szabadtérépítészeti megújítás esetén az észlelt szabadtéri minőség pozitívabb és akár a lakóhelyi kötődés is erősebb

---

¹ Evidence-based design (EBD): Az épített környezettel kapcsolatos olyan tervezői döntéshozatalt jelent, amely hiteles kutatásokon alapszik a lehető legjobb eredmények elérése érdekében.

lehet (Országbíró lakótelep). A hazai lakótelep-rehabilitációk során azonban még nagyon kevés olyan beavatkozással találkozunk, amelyben a lakótelepi szabadtereket – minőségükben és arculatukban egységes – „téregyüttesként” kezelik. **A helyalapú, affektív viszonyulást felmérő vizsgálatok azonban segítenek azon pontszerű, az itt élő közösségek mindennapi feltöltődését segítő beavatkozások helyszíneinek azonosításában, melyek esetében a felújítás gyorsabban megvalósítható és költséghatékonyabb lehet egy lakótelep szabadtereinek komplex rehabilitációjánál.**

A disszertáció az első olyan magyar nyelvű összegző írás, amely a tájépítészet pszichológiai aspektusú és a környezetpszichológia tájépítészeti szempontú forrásait, jelenlegi kutatási irányait tekinti át; valamint az első olyan átfogó kutatás, amely pszichológiai folyamatokat vizsgál tájépítészeti tevékenységgel összefüggésben. A dolgozat – a témájához kapcsolódó nemzetközi tudományos tendenciákkal összhangban – az emberek fizikai környezetükről szerzett tapasztalatait veti össze objektív, mérhető mutatókkal. **Adatfelvételi eszközeit és a feldolgozás módszerét tekintve a mai kornak megfelelő alkalmazásokat használ.**

A XX. század második felének számos nagyszerű városépítészeti és építészeti hagyatéka mellett örökségül kaptuk az emberi léptéket nélkülöző lakótelepeket is. Ha beszélhetünk „a természet és a táj lélektani hatásairól”, akkor a lakótelepek magas minőségű nyilvános szabadtereinek sokszoros küldetésük van abban, hogy pozitív irányú lelki folyamatokat támogassanak. **Bár a tervezői munkát minden esetben a lehetőségek és elvárások keretei határolják, a XXI. század kivételezett világában minden eszköz rendelkezésre áll, hogy a használók igényeinek megfelelő szabadterek születhessenek.**

AZ ÉRTEKEZÉS TÉMAKÖRÉHEZ KAPCSOLÓDÓ PUBLIKÁCIÓK

Folyóiratcikkek

Szilágyi, K., Zelenák, F., Kanczelné Veréb, M., Gerzson, L., Balogh, P.I., Czeglédi, Cs. (2014): Limits of ecological load in public parks - on the example of Városliget. Applied Ecology and Environmental Research. 3(2): 427-448. ISSN: 1589 1623 (Print), ISSN: 1785 0037 (Online), DOI: 10.15666/aeer/1302_427448

Zelenák, F., Valkai, Cs. (2016): Hello Wood Balatoni Hekk, 2016/Hello Wood Balatoni Hekk, 2016. 4D Tájépítészeti és Kertművészeti folyóirat. 41: 50-59. ISSN: 1787-6613

Zelenák, F. (2011): Budafok-Belváros szabadtérépítészeti terve/Budafok-Downtown open space design plan. 4D Tájépítészeti és Kertművészeti folyóirat. 22: 54-63. ISSN: 1787-6613

Konferenciakiadványok és elektronikus publikációk

Zelenák, F. (2014): Közpark Kérdezz! Felelek – Nemzetközi kitekintés a parkhasználati vizsgálatokról. Történeti értékű városi közparkjaink című konferencia tanulmánykötete. Budapesti Corvinus Egyetem, Tájépítészeti Kar. 69-73. ISBN: 978-963-503-572-4

Zelenák, F., Balogh, P. I. (2015): The layers of park use. Visitor surveys of the Városliget in Budapest since the 90`s. Landscapes in Flux, ECLAS Conference Tartu, Book of proceedings. 464-469. ISBN: 978-9949-536-97-9

Szilágyi, K., Zelenák, F., Fekete, O. (2016): Space structure and open space recreation in time dimensions. Contemporary and historical city parks and their role in composing space Conference, Krakow. Teka Komisji Urbanistyki Architektury, tom XLIV, 277-282. PL ISSN 0079-3450

Zelenák, F., Balogh, P. I. (2017): Városképi megjelenés, környezetminőség, környezet-pszichológia. In: Budapest Zöldfelületi rendszerének fejlesztési koncepciója, Budapest Zöldinfrastruktúra koncepciója, I. kötet, Helyzetelemzés- és értékelés. Budapest.

A témában tartott előadások

Zelenák, F. (2018): Kedvenc helyek a lakótelepek szabadterein. SPACE – BLOCK – COMMUNITY Urbanisztikai Workshop. EKF Debrecen 2023. Debrecen.

Zelenák, F., Balogh, P. I., Dúll, A. (2017): *Lakótelepek köztereinek környezetpszichológiai aspektusai*. Város-liget-köztér-szórakozás, VI. Magyar Városthörténeti Konferencia. Budapest.

Zelenák, F. (2011): Ember a térben – Tájépítészet a környezetpszichológia kontextusában. Doktorandusz továbbképzés, Kutatási szeminárium, Kőszeg, Program- és absztraktfüzet. 26. Budapesti Corvinus Egyetem. Kőszeg.